

שיטת הרמב"ם בעניין איסור עשיית "בית תבנית היכל"

תוספת דברים בעקבות מאמרו של הרב יעקב אריאל על בניית דגם המקדש מברזל, בגיליון מא

א. האם לדעת הרמב"ם קיים ההיתר של 'להבין ולהורות'?

ב. עשייה במידות לא מכוונות

ג. האיסור בזמן הזה לדעת הרמב"ם

ד. האם האיסור לדעת הרמב"ם הוא מדאורייתא?

ה. משמעות הפגיעה במורא מקדש

בגיליון מא דן מורנו הרב יעקב אריאל שליט"א על בניית דגם המקדש מברזל. מסקנתו היא שאין לעשות זאת, אבל בתוך דבריו כתב שעקרונות לצורך לימוד מסתבר שמותר לעשות תבנית היכל, וזאת לאור דברי הגמרא בראש השנה (כד ע"ב) המסבירה שר"ג עשה צורות לבנה לצורך בדיקת עדי קידוש החודש כיון ש"להתלמד עבד, וכתוב 'לא תלמד לעשות', אבל אתה למד להבין ולהורות", ומסיק הרב שהוא הדין לעניין עשיית בית המקדש וכליו, שכן הגמרא שם משווה ביניהם.¹

א. האם לדעת הרמב"ם קיים ההיתר של 'להבין ולהורות'?

יש לעיין האם לדעת הרמב"ם עשייה על מנת 'להבין ולהורות' מותרת, שכן היתר זה שייך לכאורה רק אם יסוד איסור בניית תבנית היכל הוא תולדה של איסור עשיית צלם ותבנית לעבודה זרה, כפי שעולה מסוגיית הגמרא בראש השנה שהשוותה ביניהם. אולם מדברי הרמב"ם נראה שהסיק שיסוד איסור בניית תבנית היכל הוא תולדה של מצוות עשה של מורא מקדש. שכן הרמב"ם כתב הלכה זו דווקא בהלכות בית הבחירה, ולא בהלכות עבודה זרה. וכך כתב הלכות בית הבחירה (ז, י):

ואסור לאדם שיעשה בית תבנית היכל, אכסדרא תבנית אולם, חצר כנגד העזרה, שולחן בצורת שולחן, ומנורה בצורת מנורה, אבל עושה הוא מנורה של חמשה

1. בשולי דבריו אעיר כי שני גדולי הדור נגעו בזה בספריהם: באגרות משה (יו"ד ח"ג סי' לג) כתב כך, אך בלשון מסופקת: "זהנה כשעושה להתלמד אפשר ג"כ שמותרין דמשמע דלהמסקנא דלהתלמד מותר אף בעשיית צורות לבנה שעשה ר"ג, מותר נמי כל הנלמדין מפסוק זה דלא תעשון אתי". והמנחת-יצחק (ח"י סי' עג) צירף היתר זה לצדדים אחרים להתיר בניית דגם מקדש קטן כדי להתלמד. ובמשך חכמה (שמות כ, כ) מופיע חידוש רחב יותר, בלשון מסופקת: "אולי דוקא בעושה על מנת להשתמש בו, מנורה להדליק בו, שולחן להניח בו לחם, וכן כולם כיוצא בזה".

קנים או של שמונה קנים או מגורה שאינה של מתכת אף על פי שיש לה שבעה קנים.

וכבר עמד על כך ה'מנחת חינוך' (מצוה לט אות א):

והנה הר"מ כאן בלאו הזה [=שלא לעשות צורת אדם] לא כתב כלל דין זה דלא יעשה בית תבנית היכל וכו'. אך בפ"ז מה' בית הבחירה במצוות עשה של יראת מקדש כתב דלא יעשה תבנית מקדש בית וכו' ומבואר בדבריו דהוא בכלל עשה.

לדברי ה'מנחת חינוך', ההשוואה שעשתה הגמרא בין דין עשיית צורות וצלמים לאיסור עשיית תבנית היכל, ששניהם אסורים משום "לא תעשון אתי", נכונה רק בהווא אמינא של הגמרא, הדורשת את האיסור "לא תעשון אתי" – כ"לא תעשון כדמות שמשיי", ולפיה עשיית דמות **תשמישי מקדש** לצורכי חולין אסורה כסניף של עבודה זרה. אולם בהמשך דורשת הגמרא את הפסוק באופן אחר: "לא תעשון אתי" – "לא תעשון כדמות שמשיי **המשמשים לפני במרום**", ולפי זה רק צורות של גרמי השמים (או דמות אדם) בכלל האיסור, אך עשיית תשמישי המקדש אינם בכלל לאו זה. לפיכך הביא הרמב"ם את האיסור בהלכות בית הבחירה ולא בהלכות ע"ז, משום שלמסקנת הגמרא איסור עשיית תבנית היכל אינו אלא ביטול מצוות עשה של מורא מקדש.²

ומכיוון שיסוד דין מורא מקדש בעניין זה לא נלמד מסברה אלא מדרשת פסוק, ודרשת ההיתר "לא תעשון אתי" – אבל אתה עושה להתלמד" נאמרה רק ביחס לאיסור עשיית דמות כסניף של עבודה זרה, ולא ביחס לדין מורא מקדש, נראה שלשיטת הרמב"ם מדובר באיסור עצמי שאינו תלוי בכוונת העושה, אסור לעשות תבנית היכל גם לצורך לימוד.³

2. במצוה רנד הוסיף ה'מנחת חינוך' והעיר: שמדברי התוספות עולה במפורש שגם במסקנת הסוגיה בר"ה איסור עשיית תבנית היכל נלמד מלאו ד"לא תעשון אתי": וז"ל: "וע"ש בתוס' ובר"נ בע"ז ובתוס' יומא באריכות דכולם סוברים דאביי לא הדר בי' משום אוקימתו". והערך-לנר הפנה לריטב"א בע"ז מג ע"א האומר את דברי התוספות בצורה חדה יותר: "אמר אביי לא אסרה תורה כו'. הוי יודע שכל הסוגיא הזאת משמע המפרש משמע, וכונת אביי לומר דאי מהא יכולנו לומר שלא אסרה תורה אלא כך וכך, דוק ותשכח". לעומת זאת, ה'מנחת חינוך' מבין מדברי הרמב"ם שהגמרא חזרה בה במסקנתה.

3. כך גם עולה מדברי דעת זקנים מבעלי התוספות (שמות ל, לג): "איש אשר ירקח כמוהו. וכן גבי קטורת, לפי שאין דרך להשתמש בשרביט של מלך. וכן אמרו חז"ל שלא יעשה אדם בית תבנית היכל ולא מגורה של שבעה". וכפי שרקחת קטורת ושמן המשחה אסורה גם לצורכי לימוד, כך גם בניית תבנית היכל ומגורת שבעה קנים.

אם אכן נאמר כן, ייצא שאף שאיסור "לא תעשון אתי" לכאורה חמור יותר, שכן הוא לאו, ומאביזריהו דע"ז,⁴ יש בו צד להקל יותר בעניין לעומת עשה של מורא מקדש.

ב. עשייה במידות לא מכוונות

לפי זה נעייין בהערת ה'מעשה רקח' (על הרמב"ם שם):

ואסור לאדם וכו'. רש"י ז"ל פי' דהיינו באורכו ורחבו ורומו, ואם חסר – שרי.
וכן פסק הש"ע יו"ד סוף סי' קמא, ורבינו סתם הדברים ואפשר דהעתיק לשון
הברייתא ודו"ק.

ייתכן שרק אם יסוד האיסור הוא מסניף עבודה זרה האיסור מותנה בממדים מדויקים, אך אם מדובר בחלק ממורא מקדש, אין לחלק בכך, ודי אם מראהו הכללי דומה למראה המקדש, וצריך עיון.

הריטב"א כתב (עבודה זרה מג ע"א):

לא יעשה אדם בית תבנית היכל כו'. נקט לשון תבנית לפי שאינו אסור אלא
כשעושה כמותו ממש כתבנית בנין ממש ושלא יחסר כלום משעוריו והלכותיו
כדמפרש ואזיל, אבל ציור בעלמא מותר, וכן נהגו בעטרות ומטפחות ספרים
ובתי כנסיות לציירן ואין בכך כלום.

נראה שציור המקדש ועשיית ריקמות בד עם צורתו מותרים גם אם נאמר שלפי הרמב"ם גם ממדים שאינם מדויקים בכלל האיסור, כשם שמותרת 'מנורה שאינה של מתכת' אינה בכלל איסור עשיית מנורה.

בספר 'דרך חכמה' על הרמב"ם (בית הבחירה, פרק ז ס"ק ק) כותב ר' חיים קנייבסקי
שגם לרמב"ם נאסר דווקא במידות המקוריות, כדברי השו"ע, אך מסתפק:

יל"ע אם אחד בנה יותר גדול מהעזרה, ואח"כ הוסיפו על העזרה ויצא כמדתו
אם צריך לקצר או להאריך או כיון שבנה בהיתר מותר.

להבנת הרמב"ם שמדובר במורא מקדש (וכהסבר מרן הרב קוק, דלהלן) מובן הצד לאסור,
שמכיון שסו"ס הוא דומה כעת למקדש, יש בכך פגם במורא מקדש. משא"כ להבנה שמדובר
בסניף לע"ז, אפשר שהדבר יהיה מותר כעין מש"כ הפתחי תשובה (יו"ד קמא ס"ק יב): "לא
יעשה – עי' בספר תפארת למשה שכתב דאם עובד כוכבים עשאה לו מותר לדור בבית

4. ראה שו"ת קול מבשר ח"א, יד: "והנה הרמב"ם, הלכות עבודה זרה (ג, י) בדין זה, שאסור לעשות צורת אדם אפילו לנוי, כתב הטעם: כדי שלא יטעו בהם הטועים וידמו שהם לעבודת כוכבים (וכן כתב הסמ"ג, סי' כא)... וכן החינוך, סי' לט כתב הטעם להרחיק מעבודת כוכבים. ואם כן יוצא לנו מדברי הרמב"ם והסמ"ג והחינוך דלאו דלא תעשון אתי אלהי כסף דהיינו צורת אדם לנוי הוי אביזרא דעבודה זרה ואם כן מחויב למסור נפשו על לאו זה וייהרג ואל יעבור כמו בכל אביזרא דעבודה זרה...

ולשתמש במנורה ושולחן ע"ש". וכ"כ מרן הגר"א שפירא (ספר איש בגבורות עמ' 32) שלשיטה שהאיסור הוא משום מורא מקדש "הרי יותר פשוט שהאיסור הוא איסור שימוש במה שעשה ולא עצם העשייה".⁵

ג. תוקף האיסור בזמן הזה לדעת הרמב"ם

בפרק ז מהלכות בית הבחירה מפרט הרמב"ם את הדברים הכלולים באיסור מורא מקדש, כאשר בחלקם הוא מציין שהאיסור נוהג רק בזמן המקדש ובחלקם הוא כותב שהאיסור נוהג תמיד. בהלכה ז כתב הרמב"ם:

אף על פי שהמקדש היום חרב בעונותינו חייב אדם במוראו כמו שהיה נוהג בו בבניינו, לא יכנס אלא למקום שמותר להכנס לשם ולא ישב בעזרה ולא יקל ראשו כנגד שער המזרח שנאמר את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו, מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם שאע"פ שחרב בקדושתו עומד.

אולם בהלכה ח מיעט וכתב:

בזמן שהמקדש בנוי אסור לו לאדם להקל את ראשו מן הצופים שהוא חוץ לירושלים ולפנים, והוא שיהיה רואה את המקדש, ולא יהיה גדר מפסיק בינו ובין המקדש.

ושם בהלכה ט חזר והרחיב הרמב"ם את האיסור:

אסור לאדם לעולם שיפנה או שישן בין מזרח למערב, ואין צריך לומר שאין קובעין בית הכסא בין מזרח למערב בכל מקום מפני שההיכל במערב, לפיכך לא יפנה למערב ולא למזרח מפני שהוא כנגד המערב, אלא בין צפון לדרום נפנים וישנים, וכל המטיל מים מן הצופים ולפנים לא ישב ופניו כלפי הקדש אלא לצפון או לדרום או יסלק הקדש לצדדין.

את איסור עשיית תבנית היכל מזכיר הרמב"ם בהלכה י, מבלי לומר בפירוש האם איסורה תמידי, ובפשטות נראה שאיסורה תמידי לאור סמיכות הדברים להלכה הקודמת:

ואסור לאדם שיעשה בית תבנית היכל, אכסדרא תבנית אולם, חצר כנגד העזרה, שולחן בצורת שולחן, ומנורה בצורת מנורה, אבל עושה הוא מנורה של חמשה קנים או של שמונה קנים או מנורה שאינה של מתכת אף על פי שיש לה שבעה קנים.

5. אמנם ראה במאמר הנ"ל, ש"מלבד איסור עשייה של מנורה בת ז' קנים, יש בה גם איסור לקיימה, ולפי מהר"ם מרוטנבורג זהו איסור מן התורה, ולפי הגר"א והרא"ש הוא איסור מדרבנן".

שיטת הרמב"ם בעניין איסור עשיית "בית תבנית היכל"

כך גם הבין בפשטות בשו"ת בית אפרים (או"ח סי' י), ואף דייק מכך מסברה שאסור לעשות כיום גם דגם בית ראשון, שהרי האיסור תמידי ואינו נפקע לאחר החורבן.

ולכן נלענ"ד דכבר כתבתי דלכאורה יש להסתפק אם אסור לעשות כתבנית היכל ראשון או לא. וכתבת דלפי המסקנא גם כתבנית היכל ראשון אסור. וכן נראה לכאורה מדברי הרמב"ם דלמסקנא לאו מקרא דלא תעשון ילפינן ליה, שהרי כתב דין זה בפ"ז מהל' בית הבחירה כשחשב שם דין מורא מקדש מאחר שכתב שאסור לפנות בין מזרח למערב כו' כתב דין זה משמע מדבריו דמהאי טעמא אתינן עלה, וסברא בעלמא הוא ומדרבנן ובכלל מורא מקדש הוא שלא לעשות תבנית כזה. ולפ"ז נראה לכאורה דאף כתבנית ראשון אסור לעשות וכמ"ש.

כלומר, הבנתו בגדר מורא מקדש, לעניין זה, היא שאף כאשר המקדש לא קיים, יש צורך להימנע מפגיעה בכבודו, ובכלל זאת בניית תבנית מדויקת.

ולאור זאת תמה:

ולפ"ז צריך ליתן טעם למה סתם הרמב"ם שלא יעשה תבנית היכל, ובפרקים שלפני זה ביאר בדברים תבנית בית שני שבנו בני גולה ומשמע דעלה קאי דתבנית כזה אסור ותו לא.

ושמא יש לומר שמכיוון שהאיסור לשיטתו מדרבנן, וכדלקמן, ראו לנכון לאסור רק את המקדש הסמוך ביותר, מקדש שני.

וכבר הזכיר מורנו הרב אריאל את דברי ה'מנחת חינוך' (קדושים, מצוה רנד) שמחדש בניגוד לרוב האחרונים, שאיסור זה אינו נוהג לאחר החורבן, וכך דבריו:

אלולי דמסתפינא מחבראי וכ"ש מרבתי הייתי אומר דדין זה אינו מלאו הזה רק בזמן שבהמ"ק קיים אסור לעשות כתבניתו כגון בזמן המשכן היה אסור לעשות כצורות המשכן כיון שהיה אז משמש לפניו יתב' וכן כשהיה שילה עומד וכן נוב וגבעון וכן בית ראשון הי' אסור לעשות בכ"ז מהזמנים איזה תבנית שהי' דוגמת התבנית שהי' משמש אז, וכן בבית שני הי' אסור לבנות כתבניתו, וכן בבית שלישי במהרה בימינו יהיה אסור לעשות כתבנית שיהי' אז, כי הם משמשי לפניו ית'. אבל האידנא כיון בעוה"ר אין משמשי לפניו אפשר דאין בכלל לאו הזה. ועוד ראייה לדברינו אלה, דזה ידוע דעזרה לא הי' תמיד בשוה ומשנה שלמה שנינו מוסיפין על העזרה וכ"פ הר"מ א"כ מה דמות יערוך לעזרה ולא יעשה כתבניתה? אלא בכ"ז שהיתה העזרה באיזה תבנית שהיתה, וכן המקדש כולו אסור אז לעשות דוגמתו. והנה אני כותב זאת באימה וביראה כי הוא להקל באיסור דאורייתא נגד הפוסקים אך תורה היא וללמוד אני צריך ולא אוכל להבין אם יש איסור בזה"ז לעשות תבנית עזרה מאיזה תבנית נאסר וצ"ע בזה.

בספר 'שערי הלכה ומנהג' (יו"ד סי' כב) דן הרבי מלובביץ' בחידושו של המנ"ח וכותב ש"הרי זה נגד דעת הפוסקים... דאסור גם עכשיו". מדבריו עולה שאמנם מסברה אפשר היה לומר כדברי המנ"ח, אמנם מכיוון שמסמיכות ההלכות ברמב"ם נראה שהאיסור נוהג תמיד, וכך הבינו רוב הפוסקים, אין להוציא את דברי הרמב"ם מפשרות ולהרבות מחלוקת.

לדעת הרבי מלובביץ', יש לשאול, האם יאמר כך גם ביחס לשאלת העשייה "להבין ולהורות", שאם תהיה מותרת לרוב הדעות, יש להתירה גם לדעת הרמב"ם? ושואל, דבריו אמורים רק שאין להקל ע"פ שיטה יחידה שלא ברור האם אכן חולקת, אך להחמיר, נכון על פיה? וצ"ע.

ד. האם האיסור לדעת הרמב"ם הוא מדאורייתא?

מדברי ה'בית אפרים' משמע שנקט ברמב"ם שזהו איסור דרבנן,⁶ וכ"כ במעשי למלך (בית הבחירה ז, י):

מלשון רבינו לא משמע דיש בזה איסור דאורייתא, וכן מוכח לכאורה מדבריו בפ"ג דע"ז שכ' דלאו דלא תעשון היינו שמא ימשוך אחר ע"ז א"כ זה לא שייך כאן, א"כ אין בכלל ל"ת אתי אלקי כסף.

ומדוע לא העלה את האפשרות שהאיסור דאורייתא כחלק ממורא מקדש, כנראה פשוט לו מסברה שאין זה חלק מהותי באיסור, וכ"כ הרב הרצוג (פסקים וכתבים יו"ד לד) שלדעת הרמב"ם האיסור דרבנן.

והנה מרן הרב אברהם שפירא (איש בגבורות, שם) תלה מחלוקת הרמב"ם והתוס' האם האיסור משום הוא משום מורא מקדש - במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן האם עשיית כלי המקדש היא מצווה בפני עצמה או חלק ממצוות עשיית המקדש, וכתב שהרמב"ם לשיטתו בספר המצוות שכלי המקדש הם חלק מהמקדש וע"כ שייך לאסור על עשיית כלים דוגמת כלי ההיכל משום מורא מקדש. וכ"כ הרב מרדכי אילן (תורת הקדש ח"ב סימן כ), והקשה על הראב"ד שלא חלק על הרמב"ם בענין זה, אף שנקט בסה"מ שעשיית המזבח היא מצווה

6. גם מדברי הקרית ספר' (לעיל הערה 5) עולה שהאיסור מדרבנן, אך הוא מסייג וז"ל: "ואיסור עשיית בית תבנית היכל וגו' איפשר דהוי נמי מדרבנן, כל שלא איכוון לקדש". כתב על כך ר' מנחם זמבה ב'אוצר הספר' (אוטיות פורחות עמ' 30): מדבריו ז"ל נשמע דענין איסור עשיית תבנית היכל הוא בבית חול, ואיסורו מפני שמדמה לקודש אבל כשמכוון לקודש אסור מן התורה, אולם דברי קרית ספר צ"ע חדא דלא ביאר מקור האיסור, וגם צ"ע דמה ענין איכוון לקדש להך דעושה בית תבנית היכל? הא בכה"ג דאיכוון לקדש אפילו אינו עושה תבנית היכל כלל לא דמשכן, ולא דנוב וגבעון ודמקדש מ"מ אסור מצד בונה בית לה', ועוד דהרי איסור דבונה בית לשם הוא רק עכשיו משנבחר המקדש או בזמן שילה כשהיה המשכן שילה קיים, אבל אם חרב שילה אדרבה היה מצוה מה"ת לבנות בית לה'...

בפני עצמה עיי"ש. ובפשטות נראה שנקטו שגם לרמב"ם מדובר באיסור תורה, ואם באיסור דרבנן עסקינן נראה שלא היו תולים זאת במחלוקת הנ"ל.

אם האיסור הוא מן התורה מסתבר שאין היתר 'להבין ולהורות', כנ"ל. אך אם הוא מדרבנן, יש לדון בדבר, האם חכמים תיקנו כעין דאורייתא הדאורייתא של מורא מקדש, או שמא לא גזרו כשהמטרה היא להבין להורות.

ה. משמעות הפגיעה במורא מקדש

יש לשאול מהי משמעות הפגיעה במורא מקדש בעשייתו על ידי אדם בביתו, והלוא ייתכן שעושה כן לשם חיבוט המקדש? שאלה זו שואל מרן הרב קוק זצ"ל (מובא במועדי ראייה, חנוכה) ביחס לאיסור עשיית מנורה של שבעה קנים, ומדמה זאת לאיסור הזכרת שם שמים לבטלה:⁷

כשם שאסרו להזכיר שם שמים לבטלה, ולא אמרו אדרבה יהא שם שמים שגור בפי הבריות, ואסמכוהו אקרא של את ה' אלוקיך תירא, ה"ה כאן... משום מורא מקדש... והיינו שע"י שתשמרנה התבניות האלה בקדושתן בקדושת בית המקדש, תלווה אותנו הרגשת מורא מקדש כל אימת שנצייר לעינינו את תבנית המקדש ואת תבנית כליו.⁸

יש לדון לאור הבנה זו, האם הסברה נוטה לומר שהאיסור בתוקפו רק בזמן המקדש או גם לאחר חורבנו. ואכן לכאורה היה צד לומר שלאחר המקדש יהיה עניין לעשות תבניתו "זכר למקדש", אולם מדברי הראי"ה נראה שאף לאחר חורבנו אסור שעשיית "זכר למקדש" תגרום להקלת ראש בדין מורא מקדש – וכדין איסור הזכרת שם שמים לבטלה.

---

7. לאור זאת מבאר מו"ר הרב אשר וייס (שיעור בשנת תשע"ז) מדוע האיסור נוהג בכל מקום ולא רק בפני המקדש, שכן יש דברים שנאסרו משום מורא מקדש בכל מקום, כמו האיסור לקבוע את בית הכסא בין מזרח למערב (שהזכיר הרמב"ם בהלכה ט הנ"ל). וכפי שיש הלכות ממורא אב ואם שנוהגות גם שלא בפניהם.

8. בכך נימק הראי"ה את הסיבה לתקנת היום השמיני של חנוכה, למרות שהנס היה שבטעה ימים (כמבואר בקושיית הב"י) – כדי שלא יעשו מנורה של שבעה קנים לנרות חנוכה. ובספר על גדות התלמוד (עמ' 87) מובאים דברים נוספים של הרב בעניין: "...ואנחנו מבדילים, שלעולם לא יבואו זהרורים של חול ויטשטשו את העשירות של הקודש. על כן יש לנו הלכה... לא יעשה אדם... מנורה כנגד מנורה, אסור לעשות ככלים שהיו בבית המקדש. הקודש שומר את גבולותיו, הוא מגן על עצמו, שלא יבוא כל זרם של חול למעט את שווי. ודווקא על ידי השמירה הזאת, נותן הקודש חיים וגם מקום לחול ולמערכת החול... חששו אנשי בית חשמונאי שאם יתקנו רק שבעה נרות, יעשו מנורות חילוניים כמו של בית המקדש של שבעה נרות. אנחנו יודעים שנצח ישראל בנוי על ידי ההבדלה בין קודש לחול ועל צרופם בחיים".

עבודת

המקדש

